

Aşiret mektepleri ve Said Nursî

Osmanlı Devleti'ni 33 yıl dağılmaktan kurtaran Sultan II. Abdulhamid, eğitim üzerine çok şeyler yaptı. Daha iktidarının ilk on beş yılında medreseler yanında 160 Ortaokul, 55 Lise, 14 Öğretmen Okulu, 19 Müslüman Özel Okulu ve 9 bin 649 modern ilkokul açılmıştır. Ama içlerinden bir tanesi var ki çok ilginç ve araştırılmaya değer. O da “Mekteb-i Aşair” adıyla bilinen aşiret mektepleridir.

Gerek kuruluş amacı, gerekse eğitim süresi ve uygulamaları bakımından “Aşiret Mektepleri” Sultan Abdulhamid'in ne denli bir ufka sahip olduğunu açıkça göstermektedir. “Nev-i şahsına münhasır” bu okulların ömrü yaklaşık 15 yıl kadar sürmüştür. Yine bu dönemin önemli bir kurumu olan “Hamidiye Alayları” ile doğrudan olmasa bile dolaylı bağlantısı vardır.

Aşiret Mektebi (Mekteb-i Aşiret-i Hümayun) ilk defa 21 Eylül 1892 tarihinde İstanbul'da açılan orta dereceli bir okuldur. Akaretler'deki bir binada bir yıl faaliyet gösterdikten sonra Kabataş'taki Esmâ Sultan Konağına taşınmış, burada eğitimini kapanıncaya kadar sürdürmüştür. Mektebe ilk olarak Halep, Bağdat, Suriye, Musul, Basra, Diyarbakır, Trablusgarp vilayetlerinden ve Kudüs, Bingazi ile Zur sancaklarından, yetenekli ve itibarlı ailelerin 12-16 yaş arasındaki çocukları alınmıştır. Bu çocuklardan hemen hiçbiri Türkçe bilmiyordu. Mektepte yedi sekiz ay içinde verilen eğitimle çocuklar Türkçe konuşmayı mükemmel biçimde öğrenirlerdi. Aşiret çocukları özenle yetiştirildiler. Başlangıçta iki yıllık öğretim programı, daha sonra beş yıla çıkarıldı. Okulda Kur'ân-ı Kerim, fıkıh, ilmihal gibi din ilimleri yanında, fen ilimleri, Fransızca, Türkçe, coğrafya, tarih, edebiyat ve askerî dersler de okutuldu. Öğrenim süresince kalınan yatakhane ve yemekhane son derece mükemmeldi. Mektep üniformasının kollarına günümüzdeki askerî okullarda olduğu gibi kadifeli ve kapalı yakasında “Aşiret Mekteb-i Hümayunu Talebeleri” kelimeleri işlenmişti.

Beş yıl süren zaman dilimi içinde, öğrencilere iki yılda bir ailelerine gitmelerine izin verilir ve yol masrafları da devlet tarafından karşılanırdı. Derslerden başka, talim ve beden eğitimi dersleri de vardı. Bu duruma bakıldığında askerî liselere benzetmek mümkündür. Ramazan'da öğrenciler, Yıldız Sarayı'na iftara dâvet edilirler, böylece Padişahı yakından görebilme imkânına sahip olurlardı. Öğrencilere saraydan ayrılırken de birer altın lira ihsan edilirdi. Cuma ve diğer tatil günleri akşama kadar, gruplar halinde çarşı iznine çıkarlardı. Gündelik verilen iki kuruş her ihtiyaçlarına yeterdi.

İSLÂMİYET PAYDASI ALTINDA BİRLEŞMEK

Başlangıçta yalnızca Arap aşiret liderlerinin çocukları alınırken, sonraki yıllarda, okulun prestijinin artması üzerine Kürt ve Arnavut aşiret reislerinin çocukları da kabul edilmeye başlandı. Böylece mektep, bütün aşiretlere hitap eder duruma geldi. Bu okulun mükemmel şekilde işlediğine bakılırsa, öğrencilere çok büyük önem verildiği, onların tam mânâsıyla yetiştirmeleri için hiçbir masraftan kaçınılmadığını anlıyoruz. Abdulhamid'in, bu mektebi, ayrılıkçı ve ırkçı eğilimlerin

Müslüman tebaaya da bulaştığı bir dönemde, ülkenin geleceğini bir arada tutacak bir çimento olarak kabul ettiği düşünülebilir. Sultan, İslâmiyet ortak paydası altında Kürtlerden Arnavutlara kadar halkın hepsini birleştirmeye çalışmıştır. Ve böylece altı asırlık çınar yıkılmayacaktı.

Aşiret mektebinden mezun olan çocuklar, eğitimlerini Harbiye ve Mülkiye mekteplerinde devam ettirdiler. 1907 yılına gelindiğinde artık aşiretler çocuklarını bu okullara göndermediler, gönderdiler ise de göndermiş oldukları kendi çocukları değildi. Olumsuz birçok propaganda sonucunda böylesine yüksek amaçlı bir okul kapatıldı. İki yıl sonra Abdulhamid de etkisiz hale getirildi ve tahttan indirildi.

Elli öğrenciyle başlayan Aşiret Mektebinin mevcudu 5. yılın sonunda 250'ye çıkarılmıştır. Sınıf mevcudu 40 öğrenci olarak tesbit edilmişti. Öğrencilerin aşiretlerin "itibarlı ve muhterem" ailelerine mensup olmaları okula girmek için başlıca şartlardı. Aşiret Mektepleri'nin nizamnamesi ve iki yıllık ders programı, bir tezkere ile Sadrazam Cevad Paşa tarafından padişaha sunuldu. Bu nizamnameye göre Aşiret Mektepleri'nin özellikleri şöyleydi: Beş yıllık devlet parasız-yatılı okuludur. Okula 12-16 yaşlarında zihnen ve bedenen sağlam aşiret çocukları alınacaktır. İlk yıl 50, diğer yıllar 40'ar talebe alınarak okul mevcudu 210 olacaktır. Talebelere ayda 30'ar kuruş maaş verilecektir. Mezun olacaklara, kendi aşiretlerine döndüklerinde, oralarda açılacak okullarda muallimlik veya diğer vazifelerde memuriyet verilecektir. İlk iki yıl okutulacak dersler ise şunlardı: Kıraat-i Azîmü's-şan (Osmanlı'nın büyüklüğünü, yüceliğini ve şanını öğrenmeye yönelik bir ders), Lisan-ı Osmanî ve Kavaid ve İmlâsı (Osmanlı dil bilgisi ve imlâsı), Arapça Dil Bilgisi, Sarf ve Nahv-ı Arabî (Arapça cümle çözümleme), Akaid-i Diniye ve İlmiyal (Dini esaslar ve ibadet yöntemleri), Türkçe ve Arapça kitabet, Hesap, Coğrafya, Umumî tarih, Osmanlı Tarihi, İslâm Tarihi, İslâm Hukuku, Tıp, Ziraat ve Veterinerlik bilgileri. Bu dersler yukarıda gördüğümüz gibi uygulama safhasında zaman zaman değişikliğe uğramıştır. Öncelikle gelecek öğrencilerin seviyesi bilinmediğinden ilk üç yılın dersleri duruma göre belirlenmek üzere sabitlenmemiştir.

Aşiret Mektebinin idaresi Maarif Nezaretine, iç idaresi ve güvenliği Mekteb-i Askeriye Nezaretine bırakılmıştır. Bu haliyle günümüzdeki askerî okullara benzetilebilir. Aşiret Mektebi'nin görevlileri, müdür, müdür muavini, öğretmenler, muhasebe, eczacı, doktor, mutfak görevlileri, hatip, mübeşşirler, hademeler şeklinde sıralanabilir. 1319 ve 1921 Maarif Salmeleri bu konuda ayrıntılı bilgiler vermektedir. Anlaşıldığı kadar mektebin görevli kadrosu elli civarındadır. Öğrenci sayısıyla birlikte düşünülürse mektep harcamalarının oldukça yüksek olduğu anlaşılır.

BU OKULLARDA DAYAK YOKTU

Aşiret mektebinde çeşitli ödül ve ceza sistemleri bulunuyordu. Ödüller: Aferin, Tahsinname ve Mükâfat isimlerini taşıyordu. İşlenen ceza sistemleri, azarlama, takdir, ayakta durma, izinsizlik ve hapis şeklinde idi. Aşiret Mektebinde dayak usûlü kesinlikle yoktu.

Ağustos 1896'da, Sultan Abdulhamid, 26 Aşiret Mektebi mezununun ve son sınıftaki 25 öğrencinin Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Mülkiye'deki özel sınıflara gönderilmelerini emretti. Okulun açılmasının ve aşiret gençlerinin bir Osmanlı efendisi olarak eğitime başlamasının ardından 5 yıl geçmişti. Yüksek eğitim için yapılan hazırlıklar, Sultan'ın Aşiret Mektebi deneyiminin meyvelerini elde etmek konusundaki sabırsızlığını göstermekteydi. Yapılan bu hazırlıklara bakılırsa, Aşiret Mektebi'nin son sınıfında olan öğrenciler

zamanından önce Harbiye ve Mülkiye'ye alınmakla kalmıyor, her iki akademideki diğer öğrencilerin bitirmek zorunda oldukları üç yıllık standart program da aşiret gençleri için tek yıla uyarlanıyordu. Bu durum açıkça gösteriyor ki, Sultan, mümkün oldukça çok Aşiret Mektebi mezununun hızlıca kendi memleketlerindeki resmî makamlara atanmasını istiyordu. Böylece hem aşiret bölgelerindeki devlet yönetimi kolaylaştırılacak, hem de daha fazla aşiret liderinin çocukları eğitim için İstanbul'a gönderilecekti. Aşiret Mektebi'nin 45 eski öğrencisi 1897 yılında Harbiye ve Mülkiye'den diplomalarını aldılar. Bu öğrencilerden 33'ü piyade ve süvari birliklerinde subay olarak görevlendirilirken, 12 öğrenci mülki hizmete atandı.

Harbiye ve Mülkiye mekteplerinin özel sınıflarında okuyan bu öğrenciler eğitimlerini bitirince, yapacakları görevler gündeme gelmiştir. Bunun üzerine bu okullardan Harbiye Mektebini bitirenler mensup oldukları bölgelerde bulunan tabur ve alaylara subay olarak atandılar. Mülkiye Mektebini bitirenler de kaymakamlık, nüfus müdürlüğü, polis komiserliği gibi

görevlere atanmışlardır.

İŞTE MEZUN OLAN ÖĞRENCİLER

Servet-i Fünun dergisi, “Aşiret Mektebi ve ardından Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Mülkiye’den mezun olarak yüzbaşı rütbesi alan ve dördüncü derece ‘efendi’ ünvanı ile Sultan’ın yaver-i fahrîsi olarak vilayetlere gönderilen” on üç Kürt öğrencinin fotoğrafını yayınladı. Bu fotoğraflardaki gençler, devlete hizmet etmenin verdiği onurla giydikleri frak üniformaları altında tamamıyla başka insana dönüşmüşlerdi. Aşiret mektebinden mezun bazı öğrencileri kısaca tanıyalım:

Navaf el-Salih, Osmanlı ordusunda görev alarak yüzbaşılık rütbesine kadar yükseldi. Babası Şeyh Salih, padişaha bir mektup göndererek ondan, aşiretin başına geçmesi için oğlunun memleketine dönmesine izin vermesini istedi. Bu istek kabul gördü. Navaf, aşiretine döner dönmez komşu aşiretlerle yaptığı ittifaklar ve stratejik evlilikler aracılığıyla otoritesini genişletmeye koyuldu. Navaf, Osmanlı ordusundaki rütbesini, mütareke yıllarına kadar korudu.

Haydaranlı aşiretine mensup Hasan Sıddık Haydarani, Kurtuluş Savaşı’nda bulunmuş ve daha sonra da Van milletvekili seçilerek meclise girmiştir.

Cıbranlı Halit Bey, Aşiret Mektebi’nden sonra Harbiye Mektebi’nden mezun olan tek Kürt asıllı öğrenci oldu. Yüzbaşı rütbesiyle ve yaver ünvanıyla Osmanlı Ordusu’na katıldı. I. Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine Filistin’deki görevini bırakıp Varto’ya döndü. Cıbran aşireti mensuplarından oluşan üç hafif süvari alayından (Hamidiye Alayları) birinin başına geçti ve Rus ordusuna karşı savaştı. Bu savaşta gösterdiği kahramanlıktan dolayı miralaylık (albay) rütbesine terfi ettirildi. Kurtuluş Savaşı’nda yer aldı. Koçgiri İsyanı’ndan sonra yavaş yavaş Kemalistlere karşı tavır almaya başladı. Şeyh Said’in kayınbiraderi olan Cıbranlı Halit Bey, 20 Aralık 1924’te Erzurum’da tutuklandı ve Bitlis Harp Divanı’nda yargılandı. Hiyanet-i Vataniye Kanunu gereğince verilen karar sonucu 14 Nisan 1925’te Bitlis’te Yusuf Ziya Bey, Teğmen Ali Rıza Bey, Faik Bey ve Molla Abdurrahman ile birlikte kurşuna dizildi.

Halep vilayetinden Muhammed Barcis el-Farhan ise Siba aşireti şeyhinin oğluydu. O da Navaf gibi yüzbaşı rütbesine kadar yükseldi. 1906’da babasının yerine aşiretin kendisine bağlı olan kolunu yönetmek için, ordudaki görevinden istifa etti.

Bunlar gibi daha niceleri aşiret mektebinden mezun olup devlet hizmetinde bulunmuşlardır.

Aşiret mektebi zamanla aydın taşıyıcısı olarak Arap, Arnavut ve Kürt aşiret mensuplarının yetiştiği ocaklara dönüşmesi düşünülmüştür. Bu mektepte yetişen aşiret çocukları, aşiretlerine döndükleri ve aşiret reisi olduklarında, içinden yetiştikleri halkın, Osmanlı Devletine bağlılığını sağladılar. İlk başlarda gösterilen amaç aşiretlerin bulunduğu her yere bir Aşiret Mektebi açmaktır. İstanbul’da açılan mektep, bundan sonra açılacaklara örnek teşkil etmesi için Osmanlı Devletinin başşehirinde kurulmuştur. Ancak aradan uzun zaman geçmesine rağmen İstanbul dışında herhangi bir yere Aşiret Mektebi açılamamıştır. Bir tek mektep, Osmanlı Devleti bünyesindeki bütün aşiretleri iskân, devlete ve hilafete bağlılıklarını ve inançlarını arttırması gibi büyük çaplı amaçları gerçekleştirememiştir. Aşiret Mektebi kısa dönemde verdiği kısıtlı sayıda mezunla muhakkak ki koca bir devletin kaderini etkileyememiştir. Büyük paralar harcanarak açılan mektep düşünülenleri yerine getiremeyince açılışından on beş yıl sonra tarih sahnesinden çekilmiştir. Peki, tedrisatından geçirdiği bireyleri nasıl etkilemiştir? Bireyler bazında etkisi ne olmuştur? Mezunların sonraki hayat izlerini takip ettiğimizde burada bir çeşitlilik görüyoruz. Bir kısım mektep mezunu yukarıda gördüğümüz gibi, devletin çeşitli kademelerinde Osmanlı’ya hizmet etmişler, hayatlarının geri kalan kısmında bazıları babalarının ölümü üzerine devlet görevinden istifa edip aşiretlerinin başına geçmelerine rağmen bu sadakatlerini sürdürmüşlerdir. Bazılarının hizmet ve bağlılıkları Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir.

Aşiret mektebi örneğinin daha sonraki yıllarda bir anlamda “Köy Enstitüleri” olarak karşımıza çıktığı söylenebilir.

AŞİRET MEKTEPLERİ VE SAİD NURSÎ

Bediüzzaman Said Nursî, aşiret mektebinin kapatılmasından bir yıl sonra doğuda bir üniversite açılması için İstanbul’a

gelmiştir. Bu maksatla padişahla görüşmek istemiş, etrafındaki yüksek duvarı aşamamış ve sus payı olarak takdim edilen ihsan-ı şahaneyi reddetmesi üzerine kendisini tımarhanede bulmuştur. O bu dâvâsından vazgeçmemiş, fikrini her zeminde açıklamaktan geri durmamıştır.

Aşiret mekteplerinin kapatılmasını uygun bulmayan Bediüzzaman Said Nursî, 19 Kasım 1908 tarihli Şûrâ-i Ümmet Gazetesinde “Hamidiye Alayları” ile ilgili yazdığı bir makalede şu görüşlere yer veriyordu: “Ve o cennet-i medeniyet kapısı olan askerlik cihetiyle, bostan-ı maarife karşı açılmış ve mekteb-i aşair denilen küçük bir pencereyi, kapatılmasıyla ziya-i hakikatle (hakikat ışığı) tenevvür eden ve o menazır-ı behiceyi (güzel manzaralar) seyreden ve o meyvelerden lezzet-i hakikiye-i daimeyi (devamlılıktaki gerçek tat) duyan biçare etfal-i Ekrad’ın (Kürtlerin çocuklarının) neşatlarını (sevinç) söndürmekle zulmet-i me’yusiyete (ümitsizlik karanlığı) düştükleri için, büyük bir unsur-i sadıkın esas-ı sadakatlerini sarsmıştır. Bundan ibret alınız. Pencerenin kapatılmasıyla böyle olursa, kapının seddi ile neler olmaz?” 1

Bu sözleriyle Hamidiye alaylarının lağvına değil, ıslâhına dikkat çeken Bediüzzaman, geçmişte yapılan hataya dikkat çeker. O, Hamidiye alaylarını kapıya, Aşiret Mektebini eğitim bahçesine açılan küçük bir pencereye benzetir. Bu pencerenin kapatılmasıyla Kürt çocuklarının sevinçleri söndürölüp ümitsizliğe düşürölmele kalınmamış, devlete asırlardır sadık kalmış bir unsurun sadakatları sarsılmıştır. İbret alınacak bir olay ortaya çıkmıştır. Devlet aşiret mekteplerini kapatmakla bir yanlış yapmış, Hamidiye alaylarını lağvetmekle daha büyük bir yanlışla gitmektedir. Lağvetmek çare değil, ıslâh etmek gerekirdi.2

Said Nursî’nin hayatı boyunca eğitime nasıl önem verdiğini bir kere daha görmüş oluyoruz.

Dipnotlar

1- Bediüzzaman Said Nursî, Eski Said Dönemi Eserleri (Şûrâ-i Ümmet Gazetesi, sayı, 46, 19 Kasım 1908), s. 20.

2- Bu konu üzerinde ileride ayrıca durmak ümidiyle...

Yeni Asya – Elif eki 2010/02/20